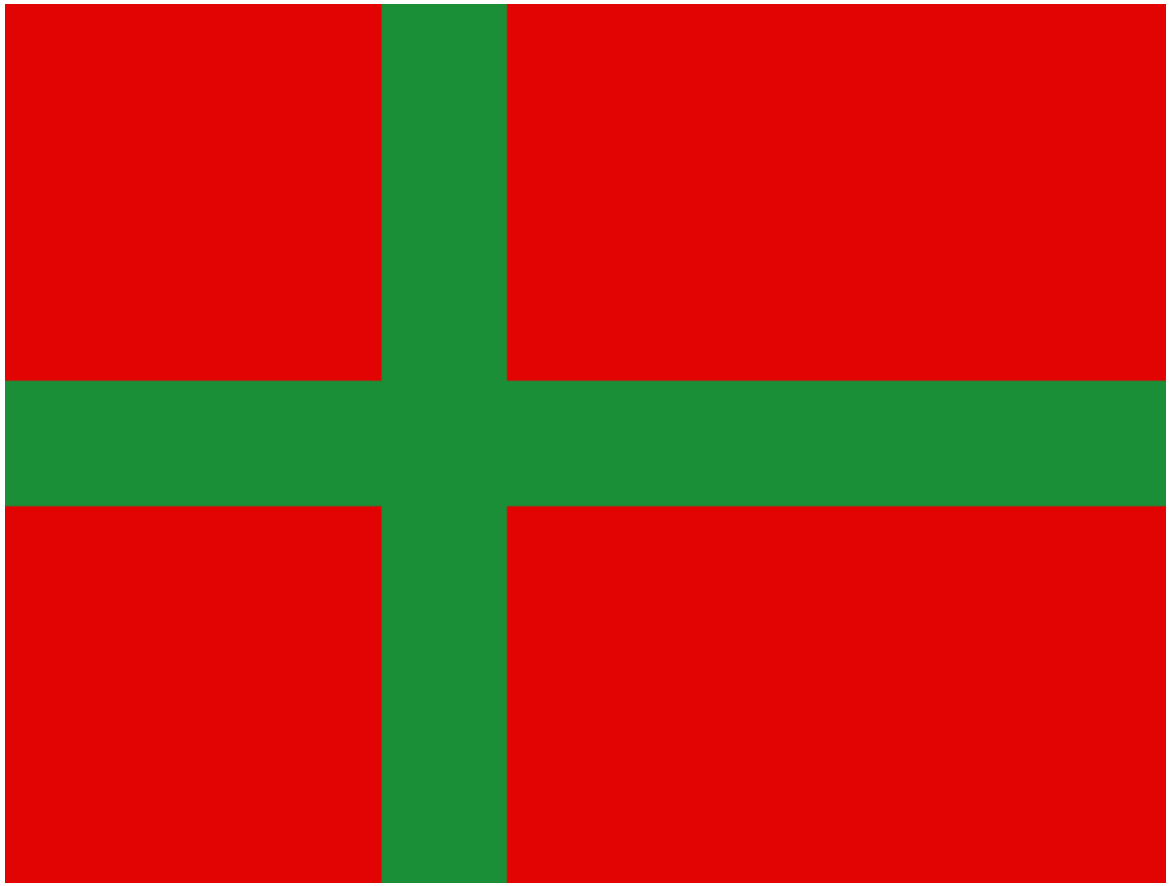

Text wikipedia/ Bearbetning Anders Dernback

Bornholms Historia

En gång svenskt 1645 - 1660

BORNHÓLM

https://sv.wikipedia.org/wiki/Sk%C3%A5neland#/media/File:Map_sk%C3%A5neland_updated.png

Skåneland (danska: Skånelandene) (i viss betydelse i litteraturen oftare Skånelandskapen eller de skånska landskapen) är en kulturhistorisk region i södra Skandinavien, vars storlek och avgränsning varierar en del i olika användningar. Skåneland kan avse:
Ett i vissa historiesammanhang använt sammanfattande namn för de områden i dagens södra och sydvästra Götaland, som vid freden i Roskilde 1658 permanent tillföll Sverige, nämligen landskapen Blekinge, Halland (tillföll temporärt Sverige i freden i Brömsebro 1645) och Skåne. Den danska ön Bornholm kan även inkluderas i begreppet. Däremot brukar inte Bohuslän, som fram till Roskildefreden tillhörde den norska delen av det gemensamma kungariket Danmark-Norge, räknas till Skåneland. Gemensamt för Skåneland var att de tillhörde Skånelagens jurisdiktionsområde fram till övergången till svensk lag 1683 (Blekinge, Halland, Skåne) respektive dansk lag (Bornholm). Jurisdiktionsområdet fungerade under den danska tiden som en administrativ och politisk enhet.

År 1662 hölls lantdag i Malmö, bestående av alla ständer i Skåne, Halland, Blekinge och Bohuslän, under direktion av Kungliga Majestäts tillförordnade kommissarier. Till följd av vad som stadgades i denna recess i Malmö, blev ständerna kallade till Svea rikes ständers allmänna sammankomst 1664 och därmed kan man säga att området började bli formellt integrerat i Sverige, med vissa undantag såsom bibehållandet av Skånelagen för området och vissa perioder då Skånes representation i riksdagen drogs in. Dansk lag fick enligt Malmö recess fortsätta gälla, dock skulle svensk lag "inte alldeles negligeras" utan användas "jämte danska lagen" och den skånska adeln skulle behålla sina gamla privilegier.

Danmark-Norge avträdde till Sverige Skåne, Blekinge, Halland (permanent, i freden i Brömsebro 1645 hade Sverige fått Halland på 30 år), Bohuslän, Bornholm samt Trondheims län. Dessutom finns en mängd andra detaljer om "evig fred" mellan rikena, frånträdande av allianser riktade mot det andra landet, avstående från svenska krav på Delmenhorst och Ditmarsken etc. Redan till sommaren samma år utbröt dock kriget igen och avslutades först i och med freden i Köpenhamn 1660, vid vilken Bornholm och Trondheims län återgick till Danmark respektive Norge och Sverige fick sina permanenta, ännu gällande, gränser mot dessa länder. Dessutom blev ön Ven, som fortsatt vara danskt efter Freden i Roskilde, men besatts av svenska trupper samma år, nu formellt svensk i och med Freden i Köpenhamn

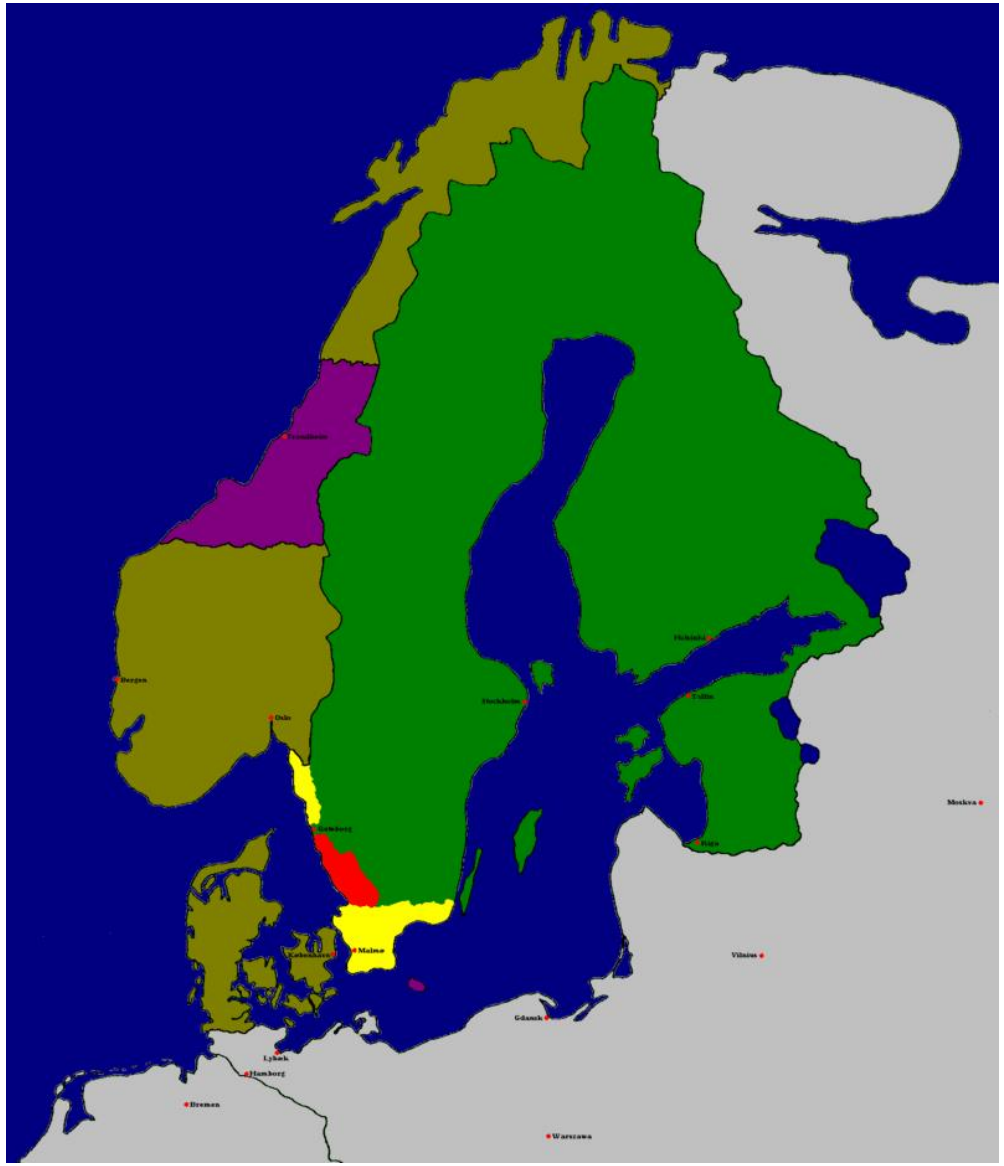

Lila, gult och rött svenskt 1645

https://sv.wikipedia.org/wiki/Freden_i_Roskilde#/media/File:Scandinavia_1658.gif

FLIP

Bornholmska

Bornholmska ord

Bornholmska	Danska	Svenska
Tjøvenhavn	København (hårt k-ljud)	Köpenhamn (tje-ljud)
jylkat	pindsvin	igelkott
prøva	prøve	prova/pröva
bella	børn	barn
tjør	kør (hårt k-ljud)	kör

För svenskar och norrmän är bornholmskan något lättare att förstå än andra danska dialekter. Bland annat har man bevarat det svagtoniga -a i ändelserrna (kalla jämfört med de centraldanska ömålens kalle och jylländskans kall Dialektens "sjungande" uttal ligger närmare svenska än standarddanska.

Under de senaste 60 åren har bornholmskan gått tillbaka kraftigt. Den yngre generationen på Bornholm föredrar istället en mer riksdansk variant (mer lik dialekten i Köpenhamn)

Under kriget 1645 intogs Bornholm av den svenske generalen Carl Gustaf Wrangel (Bornholm var denna gång svenskt 17 juni till 31 oktober, men återgavs snart till Danmark, som återigen 1658 i Roskildefreden tvingades avstå ön tillsammans med de skånska landskapen till Sverige. Det främmande herraväldet, särskilt utskrivningen och bortförandet av 400 man till de svenska härarna i Tyskland och Livland, mötte upprördhet bland invånarna, och då kriget åter brutit ut mellan Danmark och Sverige, ingicks en sammansvärjning under ledning av prästen Poul Ancher och kapten Jens Kofod. De lyckades den 8 december överrumpla den svenske befallningsmannen, överste Johan Printzensköld, i Rönne och ta honom till fånga (under ett försök till flykt sköts han), och nästa dag blev den kring ön spridda besättningen övermannad och likaledes garnisonen på Hammershus lockad till dagtingan.

Endast ett halvt tjog svenskar omkom, och den senare sägnen om en överenskommen fullständig nedsabling ("den stora svinslakten") är ett påhitt. Fångarna stannade mestadels på ön som arbetare åt bönderna. Efter frigörelsen förklarade sig ön tillhöra konungen av Danmark, vilken också vid freden 1660 återfick den och till lön för invånarnas trohet gav dem vissa förmåner (lägre skatt, rätt att få domar prövade direkt av Højesteret, frihet från värnplikt utanför ön). Den sista av dessa förmåner upphävdes 1867, men så, att lantvärnstjänstgöringen äger rum i "Bornholms væbning", som består av dels fotfolk, dels artilleri, en ombildning av den milis som Kristian IV upprättade 1624. I december 1678 strandade en svensk flotta på 25 skepp, som förde trupper tillbaka från Tyskland, på Bornholms västkust, varvid 1 200 man omkom och 3 000 räddades, och i november 1679 drabbade samma olycka en annan svensk flotta, som skulle föra trupper till Tyskland; alla dess omkring 3 000 man antingen drunknade eller dog strax efter att ha kommit i land.

Carl Gustaf Wrangel

Carl Gustaf Wrangel af Salmis, född 13 december 1613 (g.s) i den gamla sätesgården Skoklosters slott, död 25 juni 1676 i slottet Spyker på svenska Rügen, var en svensk greve, militär, generalmajor 1638, riksråd 1646, fältmarskalk 1646, generalguvernör i Pommern 1648 samt riksmarsk 1664. Son till Herman Wrangel och Margareta Grip, halvbror till Wolmar Wrangel af Lindeberg, gift med Anna Margareta von Haugwitz. Lät bygga Skoklosters slott i Uppland och Gripenbergs slott i Småland. Ägde också bland annat Wrangelska palatset i Stockholm.

Anna Margareta von Haugwitz, född 18 januari 1622 i Calbe (Saale), död 20 mars 1673 i Stockholm, var en tysk adelsdam, gift med greve Carl Gustaf Wrangel.

Anna Margareta var dotter till Balthasar Joachim von Haugwitz och Sophie von Veltheim. Hennes far avled då hon var fyra år gammal, och hon blev tidigt föräldralös. 1630 placerades hon i ett cistercienserkloster i Egeln, och kom senare under vårdnad av grevinnan av Lowenstein, som gav henne en utbildning. Genom sin vårdnadshavare blev hon 1636 myndling till Johan Banér och kom att umgås i de svenska militärlägren, där hon mötte Carl Gustav Wrangel. Paret förlovade sig i maj 1640 och gifte sig i juni i härlägret vid Saalfeld i Thüringen. Anna Margareta von Haugwitz tillhörde lågadeln i Tyskland och saknade tillgångar då hon ingick äktenskap med Wrangel, en av Sveriges ambitiösa och framgångsrika militära ledare. Äktenskapet ingicks möjligen uteslutande för kärleks skull, något som var ovanligt under denna tid, och det ifrågasattes av hennes makes far och familj då det gav varken status eller egendom.

Äktenskapet med C. G. Wrangel var troligen lyckligt och paret fick sammanlagt elva barn, fem söner och sex döttrar. Endast tre döttrar överlevde till vuxen ålder. Efter trettioåriga krigets slut 1648 levde hon en tid i Nürnberg och bosatte sig sedan med maken på hans gods i svenska Pommern. Anna Margareta von Haugwitz tillhörde den grupp kvinnor som var aktiva som godsägare medan maken fortfarande var i livet, medan kvinnor annars vanligen brukade driva godsrörelse då maken var antingen död eller åtminstone långvarigt frånvarande. I Sverige levde paret omväxlande i Wrangelska palatset i Stockholm och på Skoklosters slott.

Bornholms historia. Bornholms äldsta namn, Burgundarholm, är förmodligen bildat av borg (ett högt, befäst ställe) och holm (ö); att det skulle härröra från ett ursprungligt bebyggande av burgunder är en obestyrkt gissning. Från förhistorisk tid erbjuder Bornholm många egendomligheter; ön verkar ha blivit befolkad först under den yngre stenåldern och då endast vid kusterna. Bebyggandet av dess inre däremot dateras till bronsåldern.

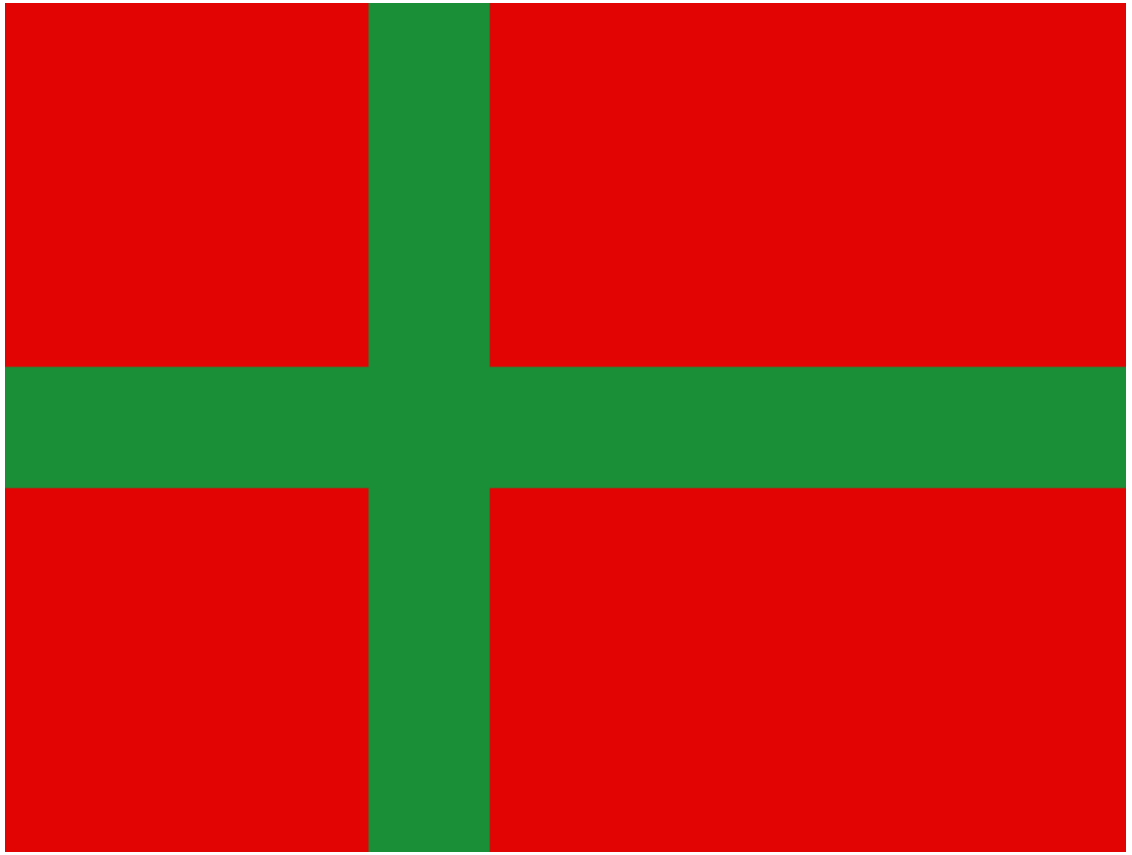

Bornholm är en dansk ö i södra Östersjön, belägen 40 km sydost om Skåne och cirka 170 km från Köpenhamn, mellan 54°59' och 55°17' nordlig bredd samt 14°41' och 15°9' östlig längd. Den har en areal på 588 km² och har 39 695 invånare (2017).

Kristendomens införande ledde till många strider

Kristendomen verkar ha blivit införd först under Sven Estridsson. 1149 tvingades Sven Grathe avstå tre av öns fyra härad till ärkebiskopsstolen i Lund, och omkring 1260 uppförde ärkebiskop Jacob Erlandsson slottet Hammershus på öns norra spets. Under de följande stridigheterna mellan konungarna och ärkebiskoparna blev slottet upprepade gånger intaget och återtaget. 1327 kom även det fjärde (västra) häradet till ärkestiftet. I kriget mellan konung Hans och lybeckarna blev Bornholm år 1510 svårt härjat av dessa, och 1522 intog de till och med Hammershus. Samtidigt hade Kristian II tvingat ärkebiskopen att avstå ön till kronan, men hans efterträdare Fredrik I lämnade den 1527 till lybeckarna på 50 år, till tack för den hjälp, som de gett honom. 1536 blev lybeckarnas besittningstid ytterligare förlängd, men likväl indrog Fredrik II 1576 ön till kronan och gjorde alltså slut på hanseaternas förtryck.

Sven Estridsson, (danska: Svend Estridsen) född ca 1020, död 1076

Hasle är en ort på Bornholms västkust, 12 km norr om Rønne. Hasle hade 1 665 invånare den 1 januari 2017

https://sv.wikipedia.org/wiki/Hammershus#/media/File:Hammershus2.jpg

Hammershus är en väl befäst borg, som Lunds ärkebiskopar under medeltiden (från 1100-talet) innehade på Bornholm.

Borgen låg på öns nordvästra udde, nära Hammeren. Under stridigheterna mellan ärkebiskoparna och kungarna intogs Hammershus flera gånger av de senare, till exempel 1259, 1265, 1319 och 1325. År 1521 innehades den av Kristian II som höll biskop Jens Andersen Beldenak från Fyn fången där. Samma år blev fästningen intagen av lübeckarna som besatte den till 1575.

Bornholm blev under medeltiden svårt drabbat av digerdöden, dess befolkning dog nästan ut omkring 1350, och under 1600-talet ryckte pesten bort många människor (1618 omkring 5 200 och 1653-54 omkring 4 500, det vill säga en tredjedel av befolkningen, som 1648 anses ha varit 12 700).

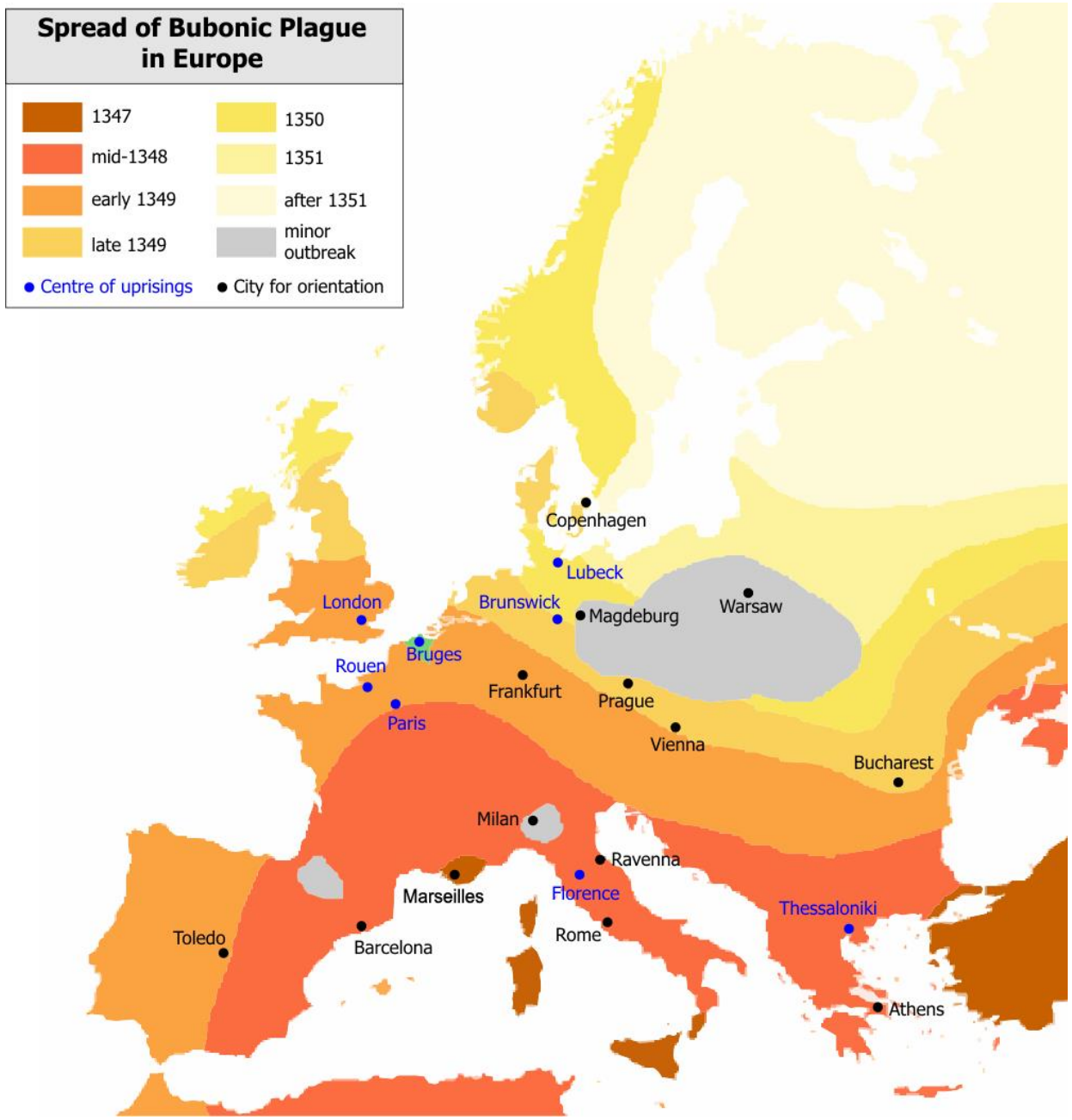

Digerdöden kom troligen till Europa från staden Kaffa på Krim där genuesarna hade en koloni. Kaffa var en viktig handelsknutpunkt och blev belägrad av mongolerna under ledning av kiptjakkhanen Jani beg, ättling till Djingis Khan. Handelsstaden stod i vägen för Jani begs expansionsplaner västerut. Pesten bröt först ut bland de anfallande styrkorna år 1346 och mongolerna försvagades betydligt av farsoten. Innan tillbakadragningen slungade dock Jani beg med hjälp av kastmaskiner in pestlik över stadens murar, som "biologiskt stridsmedel" för att slå ut stadens försvar. Därmed var också pesten innanför murarna.

Skådeplats för flera sjöslag
Utanför Bornholm har flera sjöslag utkämpats. Ett sådant stod 9 juni 1535. Svenska flottan under Måns Svensson Some med 11 skepp (varibland den välkända "Stora kraveln" med 1 300 mans besättning) anföll tillsammans med danska och preussiska skepp Lübecks flotta om 9 skepp och 14 smärre krigsfartyg samt jagade undan dem till Öresund. Förlusterna efter slaget var på båda sidor obetydliga, men kort efteråt erövrade den förenade flottan 9 lybska skepp jämte 5 engelska, som kommit dem till undsättning.

https://sv.wikipedia.org/wiki/Bornholm#/media/File:Denmark_location_bornholm.svg

DAMPVÆVERI

Ett annat sjöslag utkämpades där 30 maj 1563 mellan en svensk flotta om 12 skepp under **Jakob Bagge** och en jämnstark dansk flotta under **Jakob Brockenhusen**. Krig var ej förklarat, men danskarna anföll och blev så illa tilltygade, att de blev tvungna att lämna sitt amiralsskepp tillsammans med två andra skepp i svenskarnas händer. Brockenhusen och över 600 man blev tillfångatagna.

Ett tredje sjöslag stod 7 juli 1565 nära Bornholm mellan den omkring 50 skepp starka svenska flottan **under Klas Kristersson Horn** och en förenad dansk-lybsk flotta under **Otto Rud.** Striden var mycket hårdnackad och slutade med fullständig seger för svenskarna. De allierade förlorade omkring 4 000 man och 6 skepp, av vilka 3 sjönk och 3 erövrades. Svenskarnas förluster utgjordes av 3 skepp samt närmare 1 000 man döda och sårade.

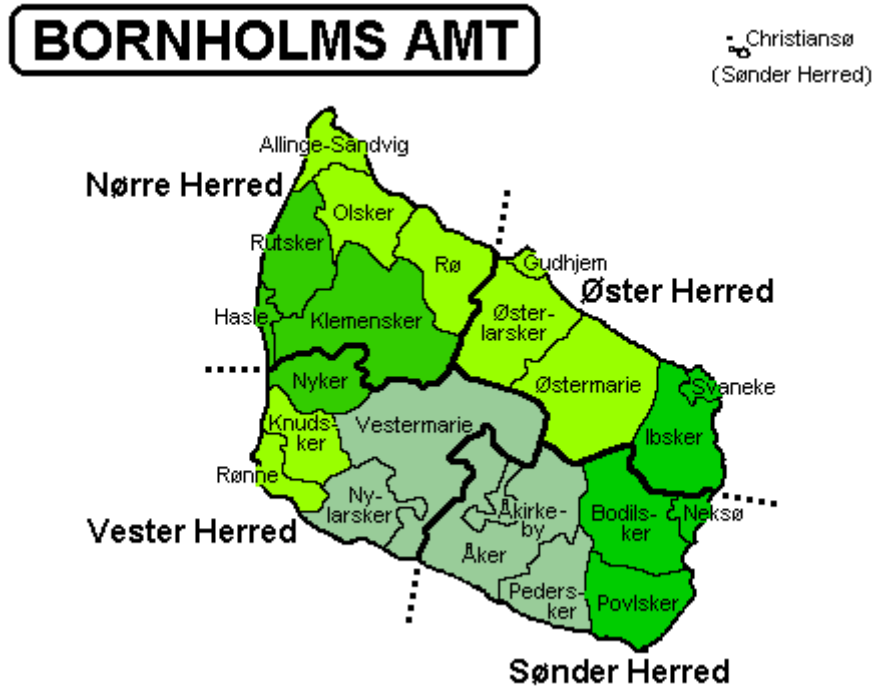

Andra världskriget

Bornholm, som en del av Danmark, ockuperades av Tyskland relativt tidigt under andra världskriget, och fungerade som utkikspunkt under kriget. Öns perfekta centrala position i Östersjön gjorde den till ett "naturligt fort" mellan Tyskland och Sverige, vilket effektivt kunde hålla ubåtar och krigsskepp borta från tyskockuperade vatten. Flera befästningsverk längs med kusten byggdes under kriget, och mycket av kustartilleriet hade mycket lång räckvidd. Dock användes inget av dem och inte ens ett enda provskott avfyrades under ockupationen.

Rønne blev, tillsammans med Neksø, bombad av sovjeterna den 7 och 8 maj 1945, då den tyske kommendanten von Kamptz hade beordrat att överlämna sig till de allierade, och därför inte ville kapitulera till sovjeterna. Ön var central för tyskarnas tillbakadragande från östfronten. Bornholmarna blev förvarnade om bombräderna, och byarna evakuerades därför på förhand och enbart tio öbor dog i bombningarna. I gengäld dog ett okänt antal tyskar och baltiska flyktingar. Efter bombningarna ockuperade sovjeterna Bornholm. Den 5 april 1946 lämnade de sista sovjetiska trupperna ön.

Nexö